

**АКАД. БОЯН ПЕТКАНЧИН – ЗАБЕЛЕЖТЕЛЕН
УНИВЕРСИТЕТСКИ ПРЕПОДАВАТЕЛ**

Иванка Иванова-Каратопраклиева

Голямата по обем и богата по съдържание научна дейност на акад. Боян Петканчин, постоянното му участие в изключително много други дейности от научния и просветния живот в нашата страна, се съпътстват с огромната му учебно-преподавателска дейност като университетски професор и ръководител на катедрата по геометрия в Софийския университет “Св. Кл. Охридски”. Той свързва живота си с Университета едва навършил 18 години и повече от половин век му служи всеотдайно.

Роден в учителско семейство, израснал в скромна семейна среда (сирак – без баща) Боян Петканчин от малък се отличава със своята любознателност. Завършил с отличие престижната Пловдивска мъжка гимназия, той постъпва през 1925 г. във Физико-математическия факултет на Софийския университет като студент по математика със значителни познания по диференциално и интегрално смятане, придобити самостоятелно. Като студент слуша освен лекциите по математика още и лекции по опитна физика, теоретична физика, метеорология и някои други физически дисциплини, които не са задължителни за студентите по математика. Редовно посещава лекциите и упражненията и взема най-активно участие при решаването на задачи. Участва активно в семинарите на професорите Кирил Попов, Никола Обрешков и Любомир Чакалов, провеждани ежеседмично и предназначени за студенти с подчертани интереси към математиката.

Б. Петканчин се дипломира през 1929 г. с максималната за тогава оценка мн. добър (5) и веднага е избран единодушно от съвета на преподавателите при Физико-математическия факултет за асистент в катедрата по геометрия, чийто ръководител е проф. Димитър Табаков. Като асистент води упражнения по аналитична геометрия, дескриптивна геометрия, проективна геометрия, диференциална геометрия, теория на функциите. Овладал в детайли учебния материал, той отделя голямо внимание за подготовката на упражненията си. Рови се в чуждестранни списания и сборници, от които заимства съдържателни задачи, съставя свои оригинални. Упражненията води изрядно. За тях акад. Христо Христов – бивш негов-студент, пише: “Прецизността и яснотата на изложението бяха характерно качество на тези упражнения”.

Ас. Боян Петканчин оказва квалифицирана помощ на проф. Димитър Табаков при подготовката и отпечатването на неговите учебници “Основи на аналитичната геометрия” и “Проективна геометрия”. В предговорите към тези учебници (1934

г. за първия и 1939 г. за втория) проф. Д. Табаков му изказва своята най-гореща благодарност за полезното сътрудничество и справедливите забележки, които прави, преглеждайки основно ръкописите. Проф. Д. Табаков изрежда в споменатите предговори твърде голям кръг от въпроси, дори цели параграфи, чието третиране в учебниците е резултат от помощта на ас. Б. Петканчин. Голяма е помощта на ас. Б. Петканчин и при третата книга на проф. Д. Табаков – “Сборник от задачи по проективна и дескриптивна геометрия”. В предговора ѝ (1941 г.) проф. Д. Табаков изразява своята най-гореща благодарност на ас. Б. Петканчин за ценния принос в избора, разпределението и решенията на задачите в първата част на сборника.

През 1941 г. ас. Б. Петканчин е избран единодушно от Факултетния съвет на Физико-математическия факултет за доцент при катедрата по геометрия и започва да чете новата математическа дисциплина “Основи на математиката”. Чете също лекциите по проективна геометрия, както и тези по дескриптивна геометрия. Лекциите по основи на математиката той чете повече от 30 години с голямо педагогическо майсторство.

В началото на 1945 г. Факултетният съвет на Физико-математическия факултет повишава доц. Б. Петканчин за извънреден професор при катедрата по геометрия. От края на 1948 г. до 1971 г. проф. Б. Петканчин е редовен професор и ръководител на катедрата по геометрия, а от 1971 г. до 1976 г. – ръководител на сектора по геометрия, сформиран чрез интегриране на катедрата по геометрия при Софийския университет и секцията по геометрия на Института по математика и механика при Българската академия на науките.

Като професор чете освен лекциите по основи на математиката, още лекциите по аналитична геометрия и по диференциална геометрия на специалност математика. Въпреки голямата си заетост в Софийския университет, проф. Б. Петканчин помага и за укрепването на висшите учебни заведения в родния си град, като чете лекции през учебната 1945/1946 г. в тогавашния Държавен университет в Пловдив, а през учебните 1946/1947 и 1964/1965 години – във Висшия педагогически институт в Пловдив.

Проф. Б. Петканчин написа фундаментални учебници по всички основни геометрични дисциплини, четени от него – проективна геометрия, аналитична геометрия, диференциална геометрия и основи на математиката. Те притежават качествата, които според схващанията му (актуални и днес) трябва да има един университетски учебник по математика. В рецензията си от 1955 г. за учебника на проф. Я. Тагамлицки той пише: “Изложението на материала трябва да стои на съвременен научно и методологично равнище. Това означава най-напред, че то трябва да бъде съобразено със сегашните резултати в науката. Това означава по-нататък, че в постановката на въпросите и проблемите, в дефинициите на понятията, във формулировките и доказателствата на теоремите трябва да има яснота, пълнота, точност и строгост . . . . Точността и строгостта в лекции и учебник облекчават, а не затрудняват разбирането; майсторството обаче се състои в това, нещата да се кажат строго, но достъпно. . . . Езикът на един математичен учебник трябва да бъде точен и кратък”.

В учебника “Проективна геометрия” на проф. Б. Петканчин (издаден през 1945 г.) проективната геометрия е изградена аксиоматично, което е новост за тогавашната наша университетска литература. Изложението е строго, ясно и пълно.

Учебниците “Аналитична геометрия” (издаден 1952, 1961 и 1966 г.) и “Диференциална геометрия” (издаден 1955 и 1964 г.) на проф. Б. Петканчин се отличават също със своята системност, пълнота и строгост. Тук също проличават неговата голяма математическа ерудиция и умението да излага нещата достъпно на съвременен ниво. За разлика от своите предшественици – проф. А. Шоурек и проф. Д. Табаков, той използва векторната алгебра и с това постига пределна простота и яснота на изложението. В учебника по аналитична геометрия се третираат основните задачи, свързани с точките, правите и равнините в тримерното евклидово пространство, разширено с безкрайните и комплексните елементи. Изучават се проективните, афинните и метричните свойства на кривите и повърхнините от втора степен. Аксиоматично е изградена теорията на n -мерното афинно пространство, въведено е n -мерното евклидово и проективно пространство. В учебника по диференциална геометрия се излагат изчерпателно основните раздели на класическата локална диференциална геометрия в тримерното евклидово пространство. Развита е теорията на кривите, повърхнините и ровете прави. Почти всички въпроси са третирани в комплексното евклидово пространство. Особено пълно е изложена теорията на изотропните прави.

Учебникът “Основи на математиката” (издаден 1959 и 1968 г.) на проф. Б. Петканчин се състои от две части, озаглавени “Учение за числата” и “Основи на геометрията”. В първата част е изградена аксиоматично теорията на естествените, целите, рационалните, реалните, комплексните и хиперкомплексните числа. Във втората част е изложена Хилбертовата аксиоматика на евклидовата геометрия, като особено внимание е отделено на строгото третиране на наредбата на геометричните елементи. Построен е модел на евклидовата геометрия в теорията на реалните числа. Установена е категоричността на евклидовата геометрия, изложени са основните факти от неевклидовата геометрия на Лобачевски-Бояй. Построен е моделът на Кейли-Клайн на тази геометрия в евклидовата геометрия. Със своите научни и методически достойнства този учебник изигра важна роля във формирането на математическото мислене на много поколения български математици.

Освен основните геометрични дисциплини, проф. Б. Петканчин чете още спецкурс по векторно смятане (1946/47 г.), лекции по афинна диференциална геометрия (1953–1957 г.), лекции по математическа логика, курс по история на математиката, ръководи кръжок по геометрия.

Проф. Б. Петканчин обичаше преподавателската работа и отделяше много сили и време за нея. От 1948 г. до 1970 г. той редовно преподава и трите основни дисциплини – аналитична геометрия, диференциална геометрия и основи на математиката. През негово студентство (1951–1956 г.) хорариумът на тези дисциплини беше завидно голям в сравнение с днешния. Аналитична геометрия се изучаваше с 8 часа лекции и 6 часа упражнения (приведено в един семестър), диференциална геометрия – със 7 часа лекции и 4 часа упражнения, основи на математиката – със 7 часа лекции. Понякога проф. Б. Петканчин имаше 300–350 часа лекции годишно, вместо необходимите 180 часа. Въпреки голямото количество лекции, те бяха винаги старателно подготвени. Той излагаше материала с удивителна системност, задълбоченост и яснота. Пишеше подредено и икономично на черната дъска така, че ние студентите успяхме да си водим записки. За изпитите при него нашият курс не разполагаше с учебниците (те бяха в процес на отпечатване) но записките ни бяха достатъчни за да се представим

добре.

Проф. Б. Петканчин изпитваше обстойно студентите си – изслушваше ги и задаваше въпроси. Искаше от тях задълбочени знания. “Не пускаше” без да се знаят достатъчно и двата въпроса, указани в изтегленото билетче. Беше строг, взискателен, но справедлив. Понякога процентът на студентите, успешно положили изпита при него по аналитична геометрия, беше малък. Не веднъж биваше упрекуван за това, но той, изпълнявайки съвестно своя граждански дълг, продължаваше да оценява знанията на студентите все така стриктно. По този начин той помагаше на онези студенти, които нямаха вътрешно желание и данни за математика да се пренасочат в други области, за да не объркат своя живот.

Въпреки голямата си научно-изследователска и учебно-преподавателска дейност проф. Б. Петканчин отделяше голямо внимание за организиране, провеждане и контрол на учебната работа в катедрата. Посещаваше лекции и упражнения, даваше препоръки. Почти редовно на две седмици имахме катедрен съвет, на който се обсъждаха учебни въпроси, провеждаха се защиты на дипломни работи, докладваха се научни резултати. Научно-изследователската тематика на членовете на катедрата (те обикновено бяха 10–12 човека) беше твърде разнообразна и от различни направления на геометрията. Проф. Б. Петканчин винаги компетентно се намесваше – правеше забележки, изказваше свое мнение. Към катедрата нямаше щатен технически помощник. Имаше само секретар (това обикновено беше най-младшият асистент), който пишеше на ръка протоколите на заседанията. Проф. Б. Петканчин лично печаташе на пишеща машина почти всички протоколи от катедрените заседания, отчетите за научната и преподавателската дейност на членовете на катедрата, отговорите на писма и др. Тази административна катедрена работа по онова време беше огромна. Той я вършеше сам, без помощник.

Огромната работоспособност, изключителното трудолюбие, феноменалната памет, големите познания (в областта на науката, културата, историята, изкуствата) на акад. Б. Петканчин удивляваха всеки, който имаше контакт с него. Неговата скромност, честност, принципност, всеотдайност в работата, неговото неуморно търсене и отстояване на истината в математиката и живота са достоен пример за подражание.

И. Иванова-Каратопраклиева
Факултет по математика и информатика
Софийски университет “Св. Кл. Охридски”
бул. Джеймс Баучър, № 5
1164 София
e-mail: karatopraklieva@fmi.uni-sofia.bg